

The aim of the exhibition that opened in November, 2021, *Homage to the Donors. The Beginning of the Vilnius Picture Gallery*, was to reconstruct the collections of the Society of Science and Art Museum and the Society of Friends of Science in Wilno, to show who the donors were and what they donated, and to reveal how many of those donated works have survived into our times. Scientific research was conducted, based on which an exhibition was organised, accompanied by a scholarly catalogue. The exposition itself was limited to the four main donors: they were Count

Władysław Tyszkiewicz, the artist Bolesław Rusiecki, the merchant Władysław Fiorentini and the judge from Kamenec-Podolsk, Antoni Kołb-Sielecki. Data presented in the catalogue reveals the wide panorama of donations from the early 20th century, numbering several hundred individuals – aristocrats, nobles, intellectuals, writers and artists. Both the exhibition and the catalogue offer a respectful presentation of the origins of this museum's beginnings, as well as a narrative about its beginnings, one that residents of Vilnius are hardly aware of.

Paroda „Homage donatoriams. Vilniaus paveikslų galerijos pradžia“

Laima Laučkaitė

Paroda „Homage donatoriams. Vilniaus paveikslų galerijos pradžia“
2021 m. spalio 21–2022 m. spalio 17 d.

Kuratorės:
Laima Laučkaitė, Rima Rutkauskienė

Architektas
Saulius Valius

Lankytojui retai kyla klausimas, kaip ir iš kur atsirado eksponatai, kuriuos jis išvysta, atėjęs į muziejaus ekspoziciją. Tačiau šiandien Vakarų muziejai vis dažniau gręžiasi į savo ištakas,

pristato kolekcijų atsiradimo istorijas, atskleidžia mecenatų indėlį į muziejų rinkinius, neretai dovanotas kolekcijas išlaiko kaip neardomus vienetus, jiems skiria atskiras ekspozicines erdves. Iškeliamos didžiųjų Europos muziejų kontroversijos, susijusios su paveldo objektų grobimais ir kitais nelegaliais įsigijimo būdais, atsiradusiais dėl kolonializmo praktikų, net svarstomos jų sugrąžinimo galimybės. Muziejinių kolekcijų pažinimas tampa svarbus ne tik specialistams, bet ir visuomenei, kultūrinei jos savimonei. O tos rinkinių atsiradimo istorijos dažnai yra spalvingos, intriguojančios, paslaptingos.

Lietuvoje muziejinių fondų istorijos pažinimas vėluoja. Daugiausia šiuose baruose nuveikė

M. K. Čiurlionio nacionalinis dailės muziejus, vadovaujamas Osvaldo Daugelio, kuris ilgus metus tyrinėjo, gilinosi į kūrinių atsiradimo muziejuje aplinkybes. Parodos ir leidiniai „Kolekcijų istorijos: Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus“ (2013, sud. Daina Kamarauskienė), „Veidai iš būtojo laiko: kunigaikščių Oginskių dailės kolekcija“ (2015, sud. Osvaldas Daugelis, Aušra Vasiliauskienė) ir kitos publikacijos liudija rimtą šio muziejaus dėmesį savo istorijai.

Kai Lietuvos nacionalinio dailės muziejaus (LNDM) bendradarbės pakvietė kuruoti dailės parodą, susijusią su artėjančiu 700-uoju Vilniaus miesto jubiliejumi, man pasirodė, kad prasminga gimtadienio dovana būtų pristatyti šio muziejaus kolekcijos ištakas ir pasakoti apie jos pradžią, kurios vilniečiai beveik nepažįsta. Ta pradžia – tai privačių asmenų sunešta kolekcija, tad parodos pavadinimui „Homage donoriams“ pasitelktas prancūzų kalbos žodis *Homage*, reiškiantis pagarbą, susižavėjimą, dėkingumą, ir buvo skirtas tiems asmenims.

Po 1863 m. sukilimo buvo uždarytas Senienų muziejus; Vilniuje neliko muziejų, pristatančių Lietuvos praeitį, kultūros ir meno paveldą, nes Vilniaus viešosios bibliotekos muziejus, Michailo Muravjovo muziejus krašto istoriją rodė iš „rusiškųjų pradų atkūrimo“ ideologijos pozicijų. Vilniuje net buvo uždrausta prekyba antikvariniais daiktais, kūrinių, galinčiais priminti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikus. Tad kai 1905 m. caras Nikolajus II paskelbė manifestą, suteikęs pilietines spaudos, draugijų steigimo laisves, lenkiškoji miesto šviesuomenė iškart suskato steigti muziejus. Visuomenės veikėjai, filantropai 1907 m. įkūrė net dvi lenkiškas institucijas – Vilniaus mokslo ir meno muziejaus draugiją (*Towarzystwo Muzeum Nauki i Sztuki w Wilnie*) ir Vilniaus mokslo bičiulių draugiją (*Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie*). Patriotinių jausmų veda mi per trumpą laiką dvarininkai, inteligentai joms sukaupe didžiulę biblioteką, archyvinių dokumentų, istorijos, archeologijos, gamtos, kultūros objektų kolekciją, kurioje svarbią vietą užėmė dailės kūriniai. 1914 m. Vilniaus mokslo ir meno muziejaus draugija susijungė su Vilniaus mokslo bičiulių draugija ir perdavė jai savo rinkinius. Tais pačiais metais Vilniaus mokslo bičiulių draugija savo fondus perkėlė į naujai pastatytus rūmus Neries krantinėje, pirmąjį specialiai muziejui skirtą pastatą mieste.

Šis visuomeninis muziejus veikė Vilniuje ir tarpukariu, kai miestas priklausė Lenkijai. Kai Vilnius atiteko Lietuvai, Mokslo bičiulių draugija perėjo Lituaniistikos instituto žinion, kartu išlaikydama savarankiškumą. Po sovietinės okupacijos muziejai Lietuvoje buvo nacionalizuoti, Lituaniistikos institutas reformuotas į LSSR mokslų akademiją, kuri 1940 m. perėmė nacionalizuotą Mokslo bičiulių draugijos turtą, biblioteką ir muziejaus rinkinius. Mokslų akademija savo ruožtu draugijos dailės eksponatus perdavė naujai įkurtam Vilniaus valstybiniam dailės muziejui (vėliau – LTSR dailės muziejus, šiandien – Lietuvos nacionalinis dailės muziejus). Ji perdavė per šešis šimtus tapybos, skulptūros kūrinių (neskaitant grafikos), kurie šiandien sudaro seniausią ir vertingiausią muziejaus XVII–XIX a. dailės fondų dalį.

Taigi Vilniaus mokslo bičiulių draugijos dailės rinkinius paveldėjo LTSR dailės muziejus, tačiau sovietmečiu šių rinkinių kilmė buvo nutylima. Atkurtos nepriklausomybės metais apie rinkinius, jų susiformavimą jau rašė nemažai specialistų, bet šios publikacijos buvo skirtos mokslininkų, muziejininkų auditorijai ir platesnės publikos nepasiekė.¹

Lietuvos dailės muziejaus ištakomis laikytos lietuviškos draugijos – Lietuvių dailės draugija ir Lietuvių mokslo draugija (turėjusios kuklius liaudies meno rinkinius) bei Vilniaus miesto muziejus (1940 m. jis tik kūrėsi ir rimtesnės kolekcijos neturėjo). 1957 m. išleistoje knygelėje „Vilniaus valstybinis dailės muziejus“ tuometis direktorius Pranas Gudynas rašė: „[M]uziejaus rinkiniai surinkti įvairiai: vieni jų paveldėti iš minėto Vilniaus miesto muziejaus, kiti gauti iš nacionalizuotų dvarų, dar kiti pirkti iš privačių asmenų ar įsigyti mokslinių ekspedicijų metu.“² Iki šiol populiariuose informacijos šaltiniuose – „Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje“ ar „Vikipedijoje“ – rasime analogišką teiginį, kad Lietuvos dailės muziejaus „fondus sudarė kūriniai, paveldėti iš miesto muziejaus, Lietuvių mokslo draugijos, įsigyti iš nacionalizuotų dvarų, įstaigų kolekcijų, supirkti iš privačių asmenų“³. Jokios užuominos, kad muziejaus aukso fondas paveldėtas iš visuomeninių prieškarinio muziejinių institucijų. Sovietmečiu minėti lenkišką, „buržuazine“ vadintą instituciją buvo tiesiog draudžiama dėl ideologinių priežasčių.

„Užmaršties“ momentas susijęs ir su nacionaline problematika. XX a. pradžioje muziejinės institucijos kūrėsi aršios etninės diferenciacijos sąlygomis: jų steigėjai ir nariai buvo Lietuvoje gyvenę aristokratai, dvarininkai, inteligentai,

1
Mažeikienė O., „Iš muziejų kūrimo istorijos“, *Lietuvos dailės muziejaus metraštis*, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 1996, t. 1; Bialopetravičienė L., „Vaizduojamosios dailės skyriaus tapybos rinkiniai“, Lietuvos dailės muziejaus metraštis, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 1996, t. 1; Širkaitė J., „Vilniaus mokslo bičiulių draugija ir jos muziejaus rinkiniai“, *Kultūros istorijos tyrinėjimai*, Vilnius: Gervėlė, 1999, t. 5; Petrauskienė I., „Vilniaus mokslo bičiulių draugija“, *Vilniaus miesto istorijos skaitiniai*, Vilnius: UAB „Vilniaus knyga“, 2001; Keršytė N., *Lietuvos muziejai iki 1940 metų*, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2003; Ilgiewicz H., *Wileńskie towarzystwa i instytucje naukowe w XIX wieku*, Toruń: Wyd. Adama Marszałka, 2005; *Idem, Societates Academicae Vilnenses: Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie (1907–1939) i jego poprzednicy*, Warszawa: Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, 2008; *Kultūros istorikas, muziejininkas Vincas Žilėnas*, sud. R. Tumėnaitė, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2011; Ilgiewicz H., *Vilniaus senovės ir mokslo mylėtojai XX amžiaus pradžioje*, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2019.

2
Gudynas P., *Vilniaus valstybinis dailės muziejus*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1957, p. 4.

3
https://lt.wikipedia.org/wiki/Lietuvos_nacionalinis_dail%C4%97s_muziejus. Atnaujintas Lietuvos nacionalinio dailės muziejaus tinklalapis jau pristato kur kas tikslesnę informaciją, žr. <https://www.lndm.lt/informacija/istorija/>.

kalbėję lenkiškai, savo tapatybę suvokę kaip „lenkiškai lietuvišką“ ar „lenkišką“, kuri kirtosi su etninės lietuviškos tapatybės samprata, mūsų nacionalinio atgimimo mentalitetu. Ir nors nacionalizuotoji dailės kūrinių kolekcija nuo sovietmečio buvo laikoma lietuvių dailės paveldu, ji kėlė keblius, nepatogius klausimus: ar lenkiškosios Vilniaus visuomenės surinkta kolekcija yra „mūsų“, kokių pagrindų, kokia dalimi ji yra „mūsų“? Tarp muziejininkų būta ir revindikacijos nuogaštavimų: kas nutiks, jei lenkų veikėjai panorės atsiimti, susigrąžinti savo protėvių paaukotą turtą? Juo labiau, kad XX a. pradžios kūrinių dovanojimo aktuose nurodyta, kam turi atitekti dovanoti kūriniai muziejine institucija likviduojant. Šią sąlygą XX a. pr. dovanotojai išklėlė atmindami, kuo baigėsi 1865 m. Senienų muziejaus uždarymas, kai muziejui dovanotos vertybės buvo išvežtos į Rusiją ir nesugrąžintos. Jie labiausiai bijojo, kad jų paaukoti eksponatai iškeliaus iš Vilniaus – mylimo miesto, kurio muziejams juos dovanavo.

Parodos „Hommage donatoriams. Vilniaus paveikslų galerijos pradžia“ spaudos konferencija Vilniaus paveikslų galerijoje. Iš kairės: parodos kuratorė Rima Rutkauskienė, Vilniaus paveikslų galerijos vadovė dr. Aistė Bimbirytė-Mackevičienė, parodos kuratorė dr. Laima Laučkaitė, dailėtyrininkė dr. Jolanta Širkaitė, Lietuvos nacionalinio dailės muziejaus vadovas dr. Arūnas Gelūnas. Vilnius, 2021 10 21
Fot. Gintarė Grigėnaitė, LNNDM

Šios sudėtingos istorinės, politinės, nacionalinės aplinkybės lėmė Lietuvos dailės muziejaus pradinės kolekcijos „užmarštį“. Tačiau šandien situacija pasikeitė, daugiataučio miesto diskursas integravo lenkiškąją Vilniaus kultūrą į daugiakultūrę miesto istorijos erdvę. Pakitusio požiūrio rezultatas ir yra paroda „Hommage donatoriams. Vilniaus paveikslų galerijos pradžia“, nutraukusi nacionalistinių stereotipų šleifą, konstatavusi, kad lenkakalbė XX a. pr. visuomenė dailės kūrinių kolekciją surinko tam, kad Vilnius turėtų savo Paveikslų galeriją, kuri šiandien veikia kaip LNNDM padalinys. Beje, oficialiai Vilniaus paveikslų galerija buvo atidaryta 1956 m. buvusioje Vilniaus katedroje.

2021 m. lapkritį atidarytos parodos „Hommage donatoriams. Vilniaus paveikslų galerijos pradžia“ tikslas buvo rekonstruoti Vilniaus mokslo ir meno muziejaus draugijos ir Vilniaus mokslo bičiulių draugijos kolekcijas; parodyti, kas ir kokius meno kūrinius joms dovanavo, kiek iš tų dovanotų kūrinių pasiekė mūsų dienas.

Paroda „Hommage donatoriams. Vilniaus paveikslų galerijos pradžia“ Vilniaus paveikslų galerijoje. Vladislovo Tiškevičiaus salė. Vilnius, 2021
Fot. Gintarė Grigėnaitė, LNDM

Tam reikėjo atlikti mokslinį tyrimą, juo remiantis surengti parodą ir parengti jos publikaciją – mokslinį katalogą. Darbas prasidėjo nuo donatorių ir jų dovanojimų paieškų Vilniaus archyvuose, Vilniaus mokslo ir meno muziejaus draugijos bei Vilniaus mokslo bičiulių draugijos fonduose. Dovanotojų ir jų dovanų sąrašus sudarinėjo Aistė Bimbirytė-Mackevičienė ir Laima Laučkaitė; deja, ši medžiaga archyvuose liko neišsami, duomenys dažnai yra netikslūs. Užrašai aktuose, kad „dovanotas flamandų tapybos paveikslas“ ar „peizažas auksiniuose rėmuose“, neleidžia nustatyti nei autoriaus, nei kūrinio, nei laikotarpio. Tyrimų darbus sunkino ir parodos rengimo metu prasidėjusi COVID-19 pandemija, su ja susiję ribojimai archyvų lankytojams. Pagal sudarytus sąrašus reikėjo rasti LNDM fonduose reikiamus kūrinius; tomis paieškomis užsiėmė muziejaus darbuotoja Rima Rutkauskienė. Čia irgi iškilo problemų, nes kai kurių muziejun patekusių kūrinių dėl vieno ar kito priežasčių nebeliko, kitų kūrinių

autorystė, pavadinimai yra pasikeitę. Toliau teko struktūruoti parodą, o kadangi ir asmenų, ir jų dovanotų kūrinių buvo nemažai, parodos ekspozicijoje tenkintasi keturiais pagrindiniais, didžiausius rinkinius paaukojusiais donatoriais. Tai grafas Vladislovas Tiškevičius, dailininkas Boleslovas Ruseckas, pirklys Vladislovas Fiorentinis ir teisėjas iš Podolės Kameneco Antonas Kolb-Seleckis. Kiekvieno jų rinkiniui buvo skirta salė, atskleidžianti dovanotojo asmenybę ir meninį skonį, kolekcijos specifiką, meninius prioritetus, o kartu atspindinti bendresnę Lietuvos kolekcionavimo istoriją, jos tendencijas ir galimybes. Beje, parodos architektai Saulius Valius ir Juozapas Švelnys pasitelkė XX a. pradžios kūrinių eksponavimo principus – ištinį sienų dengimą paveikslais, taip perkeldami šiuolaikinį žiūrovą į rekonstruojamą laikotarpį.

Tyrimo publikacijoje – parodos kataloge – pateiktas kuratorės straipsnis pristato Vilniaus mokslo ir meno muziejaus draugijos bei Vilniaus mokslo bičiulių draugijos istoriją, funkcionavimą,

įkūrėjų ir donatorių asmenybes, jų biografijas, puoselėtas muziejų vizijas ir įgyvendinimo sunkumus. Kataloginė publikacijos dalis sudaryta iš trijų skyrių:

- 1) pagrindinių minėtų keturių dovanotojų kolekcijų, pristatytų parodoje;
- 2) kitų donatorių paaukotų kūrinių, nepatekusių į parodą, saugomų LNDM fonduose;
- 3) dovanotų kūrinių, neidentifikuotų LNDM fonduose, sąrašo.

Kataloge pristatyti tyrimo duomenys atskleidžia plačią XX a. pradžios dovanojimų panoramą, kelių šimtų žmonių – aristokratų, bajorų, inteligentų, rašytojų, dailininkų – indėlį. Kokie būtų svarbiausi Mokslo ir meno muziejaus bei Mokslo bičiulių draugijų nuopelnai ir kultūrinė reikšmė? Dėl šių visuomeninių institucijų Vilnius pasikeitė: XX a. pradžioje pateko tarp civilizuotų Europos miestų, nes muziejai nuo XIX a. buvo tapę savaime suprantama, būtina kiekvieno kultūringo miesto sąlyga. Abi muziejinės draugijos turėjo istorijos, kultūros, gamtos eksponatų kolekcijas, o dailės kūrinių rinkinį traktavo kaip atskirą vienetą, Paveikslų galeriją, sudarytą iš Vakarų Europos ir vietinių meistrų

Paroda „Homage donatoriams. Vilniaus paveikslų galerijos pradžia“ Vilniaus paveikslų galerijoje. Boleslovo Rusecko salė. Vilnius, 2021
Fot. Gintarė Grigėnaitė, LNDM

kūrinių. Europoje Paveikslų galerijos samprata susiformavo XIX a.: galerija buvo suvokiama kaip laiko patikrinto „senojo meno“ sandauga. Tai buvo savotiška dailės istorijos vitrina, apėmusi Vakarų Europos tapybą nuo renesanso, baroko iki klasicizmo ir romantizmo (1800 m. ribos), suskirstyta pagal nacionalines mokyklas, stilius, žanrus, technikas. Aukščiausių vietą užėmė italų renesanso, baroko tapyba su krikščioniškais siužetais, ispanų, Šiaurės Europos (olandų, flamanų), vokiečių, prancūzų mokyklos. Šita struktūra pasižymėjo ir Mokslo bičiulių draugijos Paveikslų galerija. Vertingiausias paveikslas jai dovanotojo Vladislovas Tiškevičius. Ne veltui Vakarų Europos tapybos salė muziejuje tarpukariu buvo vadinama „Tiškevičiaus“ vardu, o jo dovanoti paveiksai – Francisco'o Jiménezo Maza'os „Šv. Marija Magdaliėtė“, Bartholomeaus Sprangerio „Šv. Uršulė su kankinėmis“, nežinomo XVII a. italų dailininko „Loreto Švč. Mergelė Marija“ ar Salvatoro Rosa'os „Šv. Paulius Atsiskyrėlis“ – iki šiol laikomi muziejaus šedevrais.

Kita Paveikslų galerijos dalis apėmė vietinių dailininkų kūrybą. Vilniečiai, buvusių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemių gyventojai, iš savo šeimos rinkinių, giminės relikvijų sunėšė vietinės dailės kolekciją, daugiausia XIX a. dailininkų paveldą – portretus, peizažus, figūrines kompozicijas, piešinius, grafiką. Nors rinkinys kaupėsi stichiškai, jis virto pagrindine medžiaga, kuria remiantis šiandien rašoma XVII–XX a. pr. Lietuvos dailės istorija, rengiamos muziejinės ekspozicijos, publikacijos apie dailininkų kūrybą. Taigi Vilniaus mokslo ir meno muziejaus draugijos bei Vilniaus mokslo bičiulių draugijos steigėjai ir dovanotojai didžiai nusipelnė Lietuvos dailės raidos pažinimui. Vis dėlto atlikus tyrimą, surengus parodą, liko neaišku, kokią konkrečiai dalį XVII–XX a. pr. kūrinių kolekcijos LNDM fonduose sudaro iš Vilniaus mokslo ir meno muziejaus draugijos bei Vilniaus mokslo bičiulių draugijos paveldėti rinkiniai. Šis klausimas lieka atviras, tačiau akivaizdu, kad paroda „Homage donatoriams. Vilniaus paveikslų galerijos pradžia“ yra tik įžanga į tolesnius draugijų dovanojimų tyrimus, kurie ateityje atneš naujų atradimų.